

Innledning

Chalakh Kaveh, Harald Endre Tafjord og Ola Teige Høgskulen i Volda

Introduksjon

Høsten 2022 var det 50 år siden opprettingen av historiestudiet ved Møre og Romsdal distriktshøgskule, Volda. Jubileet ble markert med et seminar med *grenseområder* og *kontaktsoner* som tema, og med ansatte ved Historisk institutt, som nå er en del av Høgskulen i Volda, og inviterte kolleger som innledere. Målet med seminaret, foruten å markere jubileet, var å legge til rette for utgiving av en antologi, knyttet til historiefaglige perspektiver som fagmiljøet har til felles.

Dette faglige fokuset er nært knyttet til studietilbudet instituttet tilbyr, som igjen er blitt til over tid. Selve grunnleggingen av distriktshøgskolene ble lagt ved et stortingsvedtak, 20. juni 1969, der de tre første distriktshøgskolene ble lokalisert til Rogaland, Agder og Møre og Romsdal. I Møre og Romsdal førte kampen om lokalisering til en todelt løsning, med avdelinger både i Volda og Molde.¹ En viktig årsak for lokaliseringen i Volda var at dette alt var et etablert skolested med lang tradisjon med utdanning av lærere, foruten å være et sterkt symbolsted, knyttet til det nynorske språket.² De første studentene kom til Volda to år etter vedtaket, men årsstudiet i historie ble først startet opp høsten 1972. Ifølge Oddbjørn Melle, som har skrevet om distriktshøgskolens tidlige historie, stod fag som norsk og historie sentralt i planarbeidet da et fagtilbud skulle på plass. Selve utformingen av historiestudiet fant sted våren 1971: Det var da et sentralt mål at historiestudiet ikke skulle være en kopi av det faget som allerede eksisterte ved

1 Melle 1999b: 370–371, 396–401

2 Melle 1999a: 204, 206–211

universitetene. Studiet ble av den grunn utformet som et ettårig studium i lokalhistorie, satt sammen av delemnene allmennhistorie, lokalhistorie og lokalsamfunnsosiologi.³ Fokuset på sosiologi falt raskt ut, og utover 1980-årene ble årsstudiet mer likt grunnfag i historie ved universitetene. Likevel har lokal- og regionalhistorie også senere stått sterkt ved i Volda, både med hensyn til forskning og undervisning. Samtidig har studiet utviklet seg etter hvert blitt supplert med nye emner, også innen internasjonal historie. Sentralt i denne utviklingen var etableringen av et mellomfagstillegg i 1993 og mastergraden *Kultur møte* fra 2008, sistnevnte i samarbeid med det religionsfaglige miljøet ved høyskolen. Denne utvidingen av fagporteføljen gjenspeiler også en gradvis utviding av fagmiljøet over tid, der faglig ansatte i fagmiljøet i dag i langt større utstrekning enn tidligere også arbeider med internasjonale og transnasjonale temaer, både innenfor eldre og nyere historie.⁴ I tillegg til kultur møter, er *grenseområder* og *kontaktsoner* temaer som kollegiet ved instituttet slik det er på 2020-tallet har til felles: Dette er også temaer som er aktuelle og fruktbare i studiet av kultur møter gjennom historien. Disse begrepene, eller kanskje rettere sagt perspektivene, er også hovedfokus i denne antologien, som inneholder bidrag fra ni historikere. Alle artiklene behandler et eller begge av disse begrepene.

Denne innledningen vil kort presentere begrepene *grenseområder* og *kontaktsoner* fra et teoretisk perspektiv, og vil i tillegg gi en omtale av de ulike bidragene til antologien. Kapitlene er forskjellige og handler om det helt konkrete til det mer metaforiske, fra stor skala til nærstudier. I tid spanner bidragene fra overgangen fra middelalderen til tidlig nytid på begynnelsen av 1500-tallet helt frem til vår tid og 2020-tallet. Geografisk er bidragene konsentrert om tre områder, eller klynger om man vil: Et slik område er Norden, Norge og nabolandene og grenseområdene mellom dem. I tillegg omhandler flere av bidragene en periode hvor Norge var del av en større nordeuropeisk konglomeratstat, Danmark-Norge. Det andre området er Midtøsten. Selv om vi her må ta med oss at Det osmanske riket, som det ene kapittelet skriver om og som dessuten er del av det historiske bakteppet for en annen, også var en europeisk og til dels afrikansk stat. Det siste området er Midtvesten i USA. Artiklene her har et særlig fokus på det norske utvandrersamfunnet. I denne siste bolken er avstikkere til andre deler av verden som Kina og indre Troms i Norge. I alle disse periodene

3 Melle 2012: 23–25; Nordås & Tvinnereim 2012: 76–79

4 Madsen 2012: 43; Melle 2012: 32

og stedene undersøkes møter, kontakter og forhandlinger mellom aktører og grupper som foregikk i konkrete og metaforiske grenseområder, hvor det var ulike former for kontakt mellom aktører.

Kontaktsoner

Kontaktsoner kan defineres som de fysiske og/eller sosiale rommene hvor det forekommer kontakt mellom ulike kulturer – mennesker, grupper eller organisasjoner som ser på hverandre som forskjellige. Det skjer ved hjelp av ulike former for formidlingsstrukturer som letter kontakten. Ofte, men ikke nødvendigvis, er maktrelasjonene asymmetriske. Begrepet ble først brukt vitenskapelig av den amerikanske litteraturviteren Mary Louise Pratt.⁵ For Pratt var dette begrepet en reaksjon på ordet 'grense' i faglitteraturen, der det som regel har vist til juridiske, sosiale og geografisk distinksjoner og til konflikt. Ved å bruke ordene 'kontakt' og 'sone' la Pratt i stedet vekt på møter og samhandling.⁶ Hun definerte kontaktsoner som

social spaces where cultures meet, clash, and grapple with each other, often in contexts of highly asymmetrical relations of power, such as colonialism, slavery, or their aftermaths as they are lived out in many parts of the world today.⁷

Begrepet har siden blitt tatt i bruk av en rekke sosiologer og historikere, blant annet Judith Becker i hennes arbeid om kristen, vestlig misjon. Hun understreker at kontakten mellom ulike grupper og aktører i en misjonskontekst foregår i en historisk kontekst, og legger sterk vekt på den spesifikke politiske og kulturelle situasjonen kontakten foregikk i og ulike former for hierarkisk ulikskap. For misjonærenes vedkommende legger Becker også vekt på en annen kontaktzone, den mellom misjonærer og støttespillere i deres hjemland, som i hovedsak var en forestilt kontaktzone, men som vises igjen i det skriftlige kildematerialet. Becker peker også på et tredje aspekt, den «personlige kontaktsone».⁸ Ved at aspekt ved ulike kulturer ble innlemmet i et individ, kunne en person bli en type kontaktsone i seg selv; det en kan kalle *cultural brokers*, kulturmeklere, som legger til rette for kontakt og som skaper forbindelser mellom kulturer og folk.⁹

5 Pratt 1991

6 Teige 2022; Williams 2015: 297–308

7 Pratt 1991: 34

8 Becker 2015: 10, 11; Okkenhaug 2022: 151

9 Habermas 2019

Grenseområder

Grenseområder viser til skiller mellom stater, men også mellom ulike folk og kulturer. Et grenseområde er et område hvor parter, som regel stater eller samfunn, grenser til hverandre. Området omfatter begge sider av grensen. Det at (minst) to kulturelle og politiske systemer er i nærheten av hverandre i disse områdene gir dem en egen dynamikk. Fastlagte grenser er på mange måter et produkt av de moderne statene og statssystemet som vokste frem på 1500–1600-tallet, og er knyttet til områder der det før dette ikke nødvendigvis fantes et skarpt skille, men derimot en bredere kontaktzone på begge sider av grensen. Et sentralt bidrag til studiet av *grenseområder* er den amerikanske historikeren Peter Sahlins' bok *Boundaries: The making of France and Spain in the Pyrenees* (1989). Denne studien tar for seg fastleggningen av grensen i Roussillon mellom Frankrike og Spania i 1659 og historien til denne grensen og dens omland i de påfølgende århundrene frem til vår tid. Et sentralt poeng for Sahlins er at grenser i denne perioden langt fra bare var faste stengsler, men vel så mye var kontaktsoner mellom ulike stater, der embetsmenn, statlige organer og andre forvaltere av statens jurisdiksjoner kunne kommunisere og utveksle informasjon, tjenester og personer: «The zonal character of the frontier is a construction of each state independently and of two contiguous states together.»¹⁰

Grensesonen består av de interne jurisdiksjonene som hver stat har etablert ved grensen, og et større område på hver side av grenselinjen der statene «realize policies of international cooperation and friendship, or bon voisinage [godt naboskap]».¹¹ Som fagfelt og som perspektiv i historiske fremstillinger ser studier av grenseområder på hva som skjer når disse partene møter hverandre og samhandler på ulike måter. Pratts kontaktzone-begrep er det kulturelle uttrykket til et bredere a konsept enn det grenseland er, som omfatter både politiske, økonomiske og sosiale relasjoner, i tillegg til kulturmøter og kulturell kapital.

I løpet av de siste tiårene har studiet av grenseområder, *borderland studies*, blitt et livlig felt i internasjonal antropologi, geografi og historie. Her har ikke minst kontaktzonebegrepet spilt en sentral rolle. I historisk litteratur er begrepet *grenseområde* blitt brukt for å se på regionene hvor de tidligmoderne kolonirikene i Amerika møttes, men det er også i de siste tiårene blitt utvidet til å se på grenseområder i Europa og verden ellers. I

¹⁰ Sahlins 1989: 5

¹¹ Sahlins 1989: 1–9, 77–102, 274–276

denne konteksten har historikere brukt det for å utfordre og nyansere det eldre *frontier*-begrepet først formulert av amerikaneren Frederick Jackson Turner i 1893, med dets konnotasjoner om ekspanderende staters overlegenhet og overvinnelse over mer eller mindre «usiviliserte» samfunn og urbefolkninger. Turners *frontier*-begrep har hatt stort gjennomslag og brukes fortsatt ofte i denne typen studier, ikke bare relatert til territoriell ekspansjon og maktrelasjoner.¹²

Norden

I det første bidraget i antologien, også kronologisk, «Reformasjonen på Færøyene – en nordtysk kulturarv» retter Ian Peter Grohse blikket mot Færøyene som kontaktzone gjennom økonomisk forpliktende samhandling mellom færøyske og nordtyske kulturbærere på første del av 1500-tallet, et forhold preget av asymmetriske maktrelasjoner. Grohse problematiserer den færøyske historikeren Louis Zachariasens påstand om at reformasjonen på Færøyene ble innført av borgere fra Hamburg som i perioden ca. 1520 til 1553 drev handel og fungerte som ombudsmenn for den danske kongen. Et sentralt premiss for Zachariasens påstand, var at to hamburgske kjøpmenn med styringsombud på Færøyene, Thomas Koppen og Joachim Wullenwever, tok aktivt del i den konfesjonelle omvendingen i hansabyen Hamburg, og at dette lå til grunn for tildelingen av Færøyene i len. I sin studie av kildene til perioden finner Grohse få holdepunkter som støtter denne påstanden om de tyske kjøpmennenes rolle i innføringen av reformasjonen, da de bare oppholdt seg på Færøyene i kortere perioder og trolig hadde liten økonomisk interesse av å drive protestantisk forkynning eller å være involvert i innføringen av kirkelige reformer. En av de tyske kjøpmennene, Koppen, som var borger av Hamburg og lensherre over Færøyene fra 1529 og frem til sin død i 1553, synes rett nok å ha profitert på reformasjonen. Grohse argumenterer for at innføringen av reformasjonen kom fra Bergen, som til tross for en økt handel mellom Færøyene og de nordtyske områdene holdt fram med å være den nærmeste og naturlige kilden til kulturell og kirkelig endring. Foruten komparative perspektiv til utviklingen på Island, blir dette blant annet underbygd med å vise til det at hovedsmannen på Bergenhus frem til 1545 var mottaker av «geistlige

12 Houtum 2000: 57–83; Peleggi 2012: 141–147; O'Reilly 2018: 3–9

goods og renter», og at den nye superintendenten Jens Gregoriusson Riber før utnevnelsen var kapellan ved domkirken i Bergen.

I kapitlet «Grensesetting i et uavklart landskap» undersøker Susann Holmberg saker som omhandler seksuelt misbruk av barn i Norge i tidsrommet fra 1687, da Christian 5.s norske lov ble innført, til ca. 1800. En seksuell lavalder ble først innført i lovverket med Kriminalloven i 1842, men også før dette eksisterte det en spenning mellom den normative loven og de moralske grensene i samfunnet. Holmberg viser i sin gjennomgang av ni ulike rettssaker med seksuell omgang mellom voksne og barn hvordan tinget fungerte som en kontaktzone mellom teori og praksis når det gjaldt seksuallivets grenseområder. Her var det mulig å forhandle frem klarere grenser i tilfeller der sosiale normer og strafferett ikke nødvendigvis korresponderte. Holmberg utvider på den måten forståelsen av begrepene grenseområder og kontaktsoner til også å omfatte immaterielle grenser i samfunnet, til gråsoner mellom lov og moral. I tillegg blir begrepet *grenseforhandlere* introdusert for å skildre dommernes rolle, da de la frem fortolkninger av loven og hvordan denne kunne brukes, og der det ofte var uenighet og forskjellig mellom ulike rettsinstanser og aktører. Holmberg fremhever forhandlinger rundt tolkninger og justeringer i forståelsen av lovens grenser. Viktige aktører i den sammenheng var også enkeltpersoner i lokalsamfunnet som reagerte på overskridende seksuelle handlinger mot barn og ungdom, og lokale autoriteter som fulgte opp og behandlet sakene. Tinget, som førsteinstans, fungerte i denne sammenheng som en kontaktflate mellom lovens normer og de grenseoverskridende handlingene, der seksuelt overgrep viste seg å være uavklart i lovverket. Dette viser en forventning om at grenser burde finnes og at seksuell omgang som omfattet barn var noe separat fra den som omfattet voksne. Utfordringen bestod i å slå fast *hvor* grensen gikk. Holmberg viser at hvis man ser på sakene hun undersøker kronologisk, så er det tydelig at det skjedde endringer i løpet av hennes undersøkelsesperiode. Det er tydelig i behandlingen av to blodskamsaker hun skildrer, der barnet går fra å bli sett på som delvis medskyldig i den første saken, til å fristilles fra å ha noe ansvar for det som skjedde i den senere saken. Det gjaldt særlig i møtet mellom teori og praksis. Samtidig var også fortolkningen av lover preget av fortolkernes og håndhevernes kontekst, noe som også reflekteres i at ideen om en kriminell lavalder ble tydeligere i løpet av hundreåret. Holmberg poengterer at de få og spredte sakene gjør at man må være forsiktig med å trekke bastante konklusjoner, men at de viser tendenser i en utvikling som tyder på en endret

holdning i samfunnet og rettsvesenet knyttet til dette temaet. Grensekartet som ble fremforhandlet og utviklet på 1700-tallet, gjorde seg dessuten også gjeldende ved utviklingen av en ny kriminallov på 1800-tallet.

Ola Teige tar i «'De 3de ihjelskutte qvindfolk'. Frykt, avsky og mord under den svenske invasjonen av Norge i 1716» opp en dramatisk drapssak i det svensk-norske grenselandskapet under den store nordiske krig. De drepte kvinnene var konene til soldater i den svenske hæren som invaderte Norge under Karl 12.s kommando i 1716. Kvinnene hadde fulgte den svenske invasjonsstyrken fem dager etter at denne hadde passert gjennom Fet på Romerike i mars dette året, men ble drept etter at de forlot gården Svindal. Drapsmennene kom fra marginene i bygdesamfunnet, en husmann, en sagdreng og en svensk desertør, som også var husmann, men som i tillegg fungerte som stodderfogd. Kildene viser at imidlertid at også bøndene på Svindal var involverte i drapene, trolig var det de som tok beslutningen i forkant. Det er de dansk-norske myndighetene på flere nivåer og deres håndtering av hendelsen og det etterfølgende rettslige oppgjøret som er kapittelets tema. De mange krigene utkjempet mellom Danmark-Norge og Sverige i perioden mellom 1567 og 1720 utgjør et viktig bakteppe for saken. I denne perioden var ikke felthærene de homososiale (enkjønnede) organisasjonene de senere skulle bli. De bestod også av ikke-stridende som fulgte med. Både dette og at drapene skjedde i et grenseområde i krigstid hadde stor betydning for hvordan saken ble håndtert i rettsvesenet, ikke minst ved aktørers argumentasjon for at gjerningsmennene og deres medskyldige skulle frifinnes. Selv om det i dette landskapet var hyppig kontakt over grensen, vitner kildematerialet om at de hyppige krigene førte opp under hat og fiendskap i befolkningen. I denne perioden utviklet det seg negative stereotyper av nabofolket, der også den dansk-norske statens propaganda spilte en sentral rolle. Dette, sammen med at området ofte var krigsskueplass, skapte et klima som bidrar til å forklare bøndenes beslutning om å ta livet av kvinnene og myndighetenes behandling av saken i etterkant. Utfallet av drapssaken viser at de dansk-norske myndighetenes reaksjon ikke var enhetlig. Høyerestående embetsmenn ville straffe gjerningsmennene hardt, men den lokale sorenskriveren, embetsmannen med mest lokal tilknytning og som var den som skulle dømme i rettssaken mot drapsmennene, var mest opptatt av å unnskyldte drapene. Han viste til grenseområdets blodige historie og historier om gamle og nye svenske overgrep mot befolkningen der, og hevdet at det langt på vei burde unnskyldte der de hadde gjort mot de tre kvinnene. Til slutt ga han derfor også

de tiltalte en mildest mulig straff. Denne dommen ble senere bekreftet av kongen i København.

I det siste kapittelet i denne bolken, «Skulehaldaren på landsbygda – ein meklar i ein kontaktzone», retter Harald J. Krøvel oppmerksomheten mot skoleholderen på landsbygda og hans posisjon i skjæringspunktet mellom bondesamfunnet og embetsmannsstaten i Norge på 1800-tallet; embetsmannsstaten representert lokalt ved sognepresten. I kapittelet drøfter Krøvel hvorvidt Mary Louise Pratts kontaktzonebegrep, sammen med begrepet kulturmegler, kan øke forståelsen av skoleholderens rolle som et bindeledd mellom de to kulturene på første del av 1800-talet. Skoleholderen som brukes som eksempel, er Hans Hansson Pillarviken (1798–1863), som hadde sitt virke i Vågå prestegjeld i Gudbrandsdalen på midten av århundret. Pillarvikens selvbiografi utgjør en sentral inngang til analysen, og sammen med bevarte brev bidrar den til å kaste lys over hans selvforståelse og oppfatning av presten som embetsmann og prestens rolle i forhold til skoleholderen. Krøvel problematiserer rollen skoleholderen hadde som kulturell megler i en bredere forstand, både i møtet mellom den hegemoniske embetsmannskulturen og den lokale bondekulturen. På samme tid blir dette tradisjonelle skillet i norsk historieskriving nyansert gjennom å vise hvordan elementer av folkekulturen også vandret den andre veien under nasjonalromantikken. Krøvel får frem at Pillarviken, gjennom sin lærdomstrang og virke, over tid utviklet en kulturell kapital som gjorde det mulig for ham å nærme seg representanter for embetsmannstanden kritisk. Skoleholderen gjør dette gjennom en vurdering av ulike presters forkynning, initiativ i skolesaker og deres holdning og relasjon til ham selv som skoleholder. Foruten påvirkning fra embetsmannskulturen løfter Krøvel også frem Pillarvikens personlige religiøse omvendning. Et møte med haugianismen kom til å påvirke hans vurdering av prestestanden: Det førte også til at han nedvurderte sitt eget forfatterskap og sin livsførsel før omvendingen. I analysen av Pillarviken står også nettverksbåndene han knyttet til andre personer sentralt, særlig de som omfattet andre evnerike bondeungdommer i skolesektoren. Her får Krøvel frem hvordan endringer i utdanningen av lærere, innføring av lærerseminarier og fremveksten av en formell organisering av gruppen, sammen med etablering av egne tidsskrifter, bidro til å endre deres posisjon i samfunnet fra midten av 1800-talet. Skoleholderen ble med dette en markant skikkelse i bygdesamfunn, men fremdeles en megler i kontaktsonen på den norske landsbygda.

Midtøsten

M. Şefik Peksevgen retter i sitt bidrag «Early Modern Royal Court as Contact Zone» oppmerksomheten mot Det osmanske riket. Han har spesielt søkelys på hoffet ved Topkapı-palasset i Istanbul på 1500-talet. Innledningsvis blir temaet hoffkultur satt inn i en bred forskningshistorisk kontekst, der ulike forståelser og tilnærminger til temaet blir gjort rede for, med Norbert Elias' studie av hoffet til Ludvig 14. som startpunkt og videre til sentrale bidrag innen forskingsfeltet de siste tiårene. Som inngang legger Peksevgen vekt på hvordan osmanske hoffkulturen og sultanens styre ble forstått av vesteuropeiske observatører, slik som den britiske ambassadøren Sir Paul Rycaut på 1600-tallet, noe som synliggjør deres perspektiver og fordommer. Byggingen av Topkapı-palasset tok til kort tid etter erobringen av Konstantinopel i 1453, og sentralt i Peksevgens videre analyse av hoffet står den romlige konstruksjonen av palasset. Han viser også hvordan inndelingen av slottskomplekset i ulike deler adskilt av borggårder påvirket tilgangen til sultanen, og gjorde ham mer opphøyd og avsondret. For politiske aktører på ulike nivåer indikerte tilgangen de hadde til de ulike nivåene hvor mye makt og hvilken politisk status de hadde. Dette var ikke statisk; det varierte over tid og var avhengig av de enkelte sultanene, men også av posisjonen og makten til storvesirene. Dette er tema i siste del av kapittelet, der storvesiren Sokollu Mehmeds rolle i osmansk politikk i årene mellom 1565–1579 drøftes. Et poeng er hvordan hoffet endret karakter i årene etter hans død. Det politiske livet ble mer pulserende og flere konkurrerte om politisk autoritet og makt. Et sentralt poeng hos Peksevgen er at hoffene i tidlig moderne tid kan forstås som kontaktsoner ikke bare mellom kulturelt ulike diplomatiske sendebud, men også som en arena for kontakt og maktkamp mellom politiske aktører med ulik status innenfor den osmanske politiske kulturen. Denne kampen om makt og posisjoner kommer tydelig til syne mot slutten av Sokollu Mehmeds tid som storvesir, under regjeringsperioden til sultan Murad-3. (1574–1595). Murads styre varslet et skifte, med en sultan som tok mer aktiv del i styringen av staten. Det innledet en periode med hyppige utskiftninger av storvesirer, noe som gjorde at de var i mindre stand til å utøve makt og autoritet og ble mer avhengige av å ha gode relasjoner til andre med makt ved hoffet.

I kapittelet «Kontaktsoner og dødssoner» undersøker Chalak Kaveh det såkalte «kurdiske spørsmålet» gjennom å betrakte grenseområdet Kurdistan som en kontaktsoner slik Pratt har anvendt dette begrepet. Kaveh

argumenterer med at begrepet er særlig relevant for å forstå både de transnasjonale og grenseoverskridende trekkene ved «det kurdiske spørsmålet» og de gjeldende politiske dynamikker i Kurdistan. Kontaktsonebegrepets relevans studeres gjennom to ulike perioder og rom, nemlig utviklingen i Irak på 1980-tallet og Tyrkia i perioden etter 2015. Kapittelet innledes med ferske eksempler fra Iran og Tyrkia (2023) for å påpeke hvordan disse statene reagerer på interne utfordringer ved å beskyldte og sette søkelyset på kurdiske organisasjoner, noe som ofte fører til grensekryssende militære aksjoner. Gjennom disse tilfellene studeres videre hvordan statene forsøker å påtvinge sin orden i kontaktsonen Kurdistan. Dessuten undersøkes statenes forhold til den kurdiske befolkningen i og utenfor sine statsgrenser. Kaveh drøfter geografiske og demografiske aspekter som påvirker kurdiske politiske bevegelser, samt hvordan grensene innebærer både utfordringer og muligheter for samfunnene og gruppene i kontaktsonen. Et annet diskusjonsmoment i kapittelet er nasjonalismens rolle i kontaktsonen og hvordan de tre andre omkringliggende nasjonalismene (henholdsvis persisk, tyrkisk og arabisk) har påvirket kurdisk nasjonalisme. I kapittelet argumenteres det blant annet med at både tyrkisk og kurdisk nasjonalisme – det ene ofte som en reaksjon på den andre i en selvforsterkende dynamikk – er en «utømmelig kraft» og selvstendig kilde til og opprettholdelse av konfliktene i området. Kaveh argumenterer med at dynamikkene i kontaktsonen Kurdistan kan ha ekstreme ytterpunkter, fra tvangsmigrasjon til fredelig sameksistens. Ideen om «dødssoner» innen en kontaktsone blir også berørt og refererer til situasjoner der statene forsøker å eliminere det sosiale rommet i sin helhet gjennom eksempelvis folkeflyttinger, folkemord og massakre. Selv om all annen undertrykkelse og asymmetriske maktforhold betraktes å være innenfor kontaktsonebegrepet, mener Kaveh at disse tilfellene utgjør et unntak fordi det sosiale rommet er essensielt for Pratts definisjon av en kontaktsone.

Midtvesten

I «Transitions, Transformations and Contact Zones. Sibling Migration to Minnesota, 1881–1891» undersøker Inger Marie Okkenhaug søsknene Rønnings liv og emigrasjonserfaringer. Halvor, Torbjørg og Nils Rønning emigrerte fra Norge til Midtvesten i USA sent på 1800-tallet. Der ble de misjonærer for den evangelisk-lutherske haugianerkirken. Blant spørsmålene kapittelet tar for seg er hvilke sosiale og økonomiske faktorer som

muliggjorde søskenflokkens emigrasjon, og hva slags rolle religion spilte i deres overgang og transformasjon som migranter. Reflekterte den transnasjonale migrasjonsprosessen de kjønnede forventninger til arbeids- og familielivet, spør Okkenhaug. Vi følger Torbjørgs reise gjennom hennes brev til broren Nils, her ser vi forbindelseslinjer fra deres barndom til hennes senere misjonsreise til Kina. Den sterke påvirkningen som haugianismen hadde på søsknenes oppvekst og liv blir også synliggjort gjennom kapittelet. Haugianismebevegelsens oppmuntring til sosial mobilitet og emigrasjon spilte også en avgjørende rolle i deres liv. Den eldste broren, Halvor, emigrerte først til USA, etterfulgt av Torbjørg og Nils. Søskenenes tilpasning til det amerikanske livet ble tilrettelagt gjennom det norsk-amerikanske lutherske samfunnet og den haugianske synoden. Torbjørgs overgang fra migrant til norsk-amerikansk misjonær var karakterisert av kjønns-spesifikke utfordringer og muligheter. Hun gikk fra å være tjenestejente til å bli misjonær i Kina. Kapittelet fokuserer også på søsknenes individuelle reiser: Torbjørg og Halvor ble begge misjonærer i Kina. Torbjørg giftet seg med en svensk misjonær og døde ung, mens Nils på sin side bosatte seg i Minnesota og ble en fremtredende forfatter og forlegger av norsk-amerikansk luthersk litteratur. Deres historier reflekterer de mangfoldige erfaringene til norske emigranter i Amerika; påvirket av religiøs overbevisning, sosial mobilitet og kulturell integrasjon. Okkenhaug konkluderer med at søsknenes liv ble transformert gjennom migrasjons-erfaringen og understreker hvor viktig religiøse samfunn og individuell handlekraft var i formingen av emigrantenes liv.

I kapittelet «Tomt land – ny nasjon» drøfter Åsmund Svendsen den norske historikeren og politikeren Halvdan Kohts syn på nordamerikanske urinnvånere og plasserer hans tekster om Amerika i sin samtidskontekst. Gjennom å analysere Kohts brev til kona Karen Grude Koht og et utvalg av hans bøker, undersøker Svendsen hvordan og hvorvidt Koht reflekterte over etableringen av Amerika i et landskap som ikke var tomt, men hvor det i realiteten hadde bodd mennesker i flere tusen år. Svendsen spør om hva slags syn Koht hadde, og hvilken funksjon urfolkene i Amerika hadde i hans tolkning av kontinentenes historie. Kapittelet undersøker også Kohts evolusjonistiske syn på historisk utvikling. I korte trekk mener Svendsen at Kohts syn på Amerika var preget av sympati blandet med kritiske blikk på aspekter som kapitalisme og imperialisme. Og når det gjelder spørsmålet om hvor opptatt Koht var av urfolket i Amerika, mener Svendsen at det var i svært liten grad. Han reiste gjennom de nylig innlemmede statene

i USA og observerte det historiske kulturlandskapet som var formet av urinnvånerne. Svendsen anvender Pratts kontaktzonebegrep og studerer begrepets bruk på den amerikanske konteksten slik sosiologen Karen V. Hansen har gjort det. Hvordan var samhandlingen mellom de skandinaviske nybyggerne og amerikanske urinnvånerne? I diskusjonen vektlegger Svendsen dessuten Kohts tvisynte syn på emigrasjon. På den ene siden forandret emigrasjonen fra Europa både kontinentet og det amerikanske samfunnet. På den andre siden var Koht på et generelt grunnlag kritisk mot assimilasjonspolitikken, både overfor immigranter og urfolket. Ifølge Koht var dette å anse som tvangsprosess som ikke tok hensyn til gruppers kulturelle modernisering på deres egne premisser, og det var uheldig at slike prosesser skjedde som et press ovenfra. Svendsen fokuserer videre i kapittelet på Kohts karakterisering av Amerika som et grunnleggende «tomt land» (terra nullius). Koht fremstilte urfolket som en del av naturen som en hindring kolonistene måtte overkomme for å skape den amerikanske nasjonen. Urfolket representerte slikt sett et tilbaketog stadium. Endelig behandles Kohts videre forfatterskap og fremstillingen av urfolkbefolkning i både Amerika og Norge. Koht legger til grunn for et utviklingssyn både i Amerika og i Norge. Ifølge Svendsen trengs det mer forskning på Kohts fremstilling av urfolk i Norge, for eksempel når det gjelder samene.

Terje Mikael Hasle Joranger undersøker i sitt kapittel «Land-taking and Community Building in Wisconsin, 1846–1860» norsk-amerikaneres bidrag til samfunnsformasjon i Midtvesten på 1800-tallet, belyst gjennom utviklingen i byen Springdale i Wisconsin i perioden i årene 1848–1861. Dette var en periode som omfattet den første fasen av norsk innvandring til Amerika, og nettopp nordmenn utgjorde en betydelig del av den hvite bosetningen i Springdale. Kapittelet setter søkelys på de norske innvandrernes tilpasningsprosess i Amerika for eksempel med hensyn til språk og skikker, samt deres samhandling med andre etniske grupper. I de nylig koloniserte områdene opprettholdt nordmennene sin etniske identitet samtidig som de aktivt deltok i lokalpolitikken og ble gradvis integrerte i det amerikanske samfunnet. Gruppenes interaksjon i Springdale beskrives gjennom flere teoretiske innganger. I tillegg til Pratts kontaktzonebegrep kontrasterer Jorangers kapittel Frederick Jackson Turners *frontier thesis* med Jon Gjerdes syn. Turner hevdet at grenseområdene omskapte europeiske innvandrere til en samlet amerikansk rase, mens Gjerde understreker mulighetene for etniske samfunn til å opprettholde kulturelle mønstre

og segregering. Gjerde undersøker hvordan eierskap av land tillot innvandrere i å etablere kulturelt distinkte bosetninger, spesielt i øvre Midtvesten. Også Joranger undersøker i myten om områdene i Nord-Amerika der norske og andre innvandrere bosatte seg var «tomt land», og viser hvordan den tidlige amerikanske historiografien ignorerte urfolks kultur. Livene til urfolk (og andre etniske grupper) var dessuten et fraværende tema i brevene som norsk-amerikanerne sendte hjem til familie og venner i Norge. De ble oftest ikke nevnt i det hele tatt. Også bruken av lover – for eksempel Indian Removal Act og Homestead Act – blir gjenstand for diskusjon i kapittelet. Lovene ble brukt til å fordrive urfolk til fordel for hvite gruppers bosetting. Joranger påpeker at forholdet mellom bosetterne og urfolk var komplekst og omfattet både konflikt, konkurranse og tidvis fredfull sameksistens. Konseptet om etnisk mangfold blir også vurdert av Joranger, som fremhever hierarkiet i de tidlige hvite bosetningene og hvordan de norske bosetternes status ble hevet fra «utlendinger» til en anerkjent og mer likeverdig gruppe, spesielt etter deres deltakelse i borgerkrigen.

Forfatterbiografier

Chalak Kaveh er førsteamanuensis i historie på Høgskulen i Volda. Kaveh har doktorgrad fra Universitetet i Oslo og har blant annet forsket på folke mord, europeisk politikk overfor rom og romani, samt Kurdistan og kurdisk historie.

Harald Endre Tafjord er førsteamanuensis i historie ved Historisk institutt, Høgskulen i Volda. Han har primært forsket på iberisk middelalderhistorie, men har også jobbet med lokalhistorie og historiedidaktikk.

Ola Teige er førsteamanuensis i historie ved Høgskulen i Volda. Hans hovedfelt er dansk-norsk politisk og sosial historie fra ca. 1600 til 1840, spesielt sosiale nettverk, byråkrati, kriminalitet, elite og korrupsjon, samt skeiv historie og Norge under første verdenskrig.

Referanser

- Becker, J. (Red.) (2015). *European missions in contact zones: Transformation through interaction in a (post-) colonial world*. Vandenhoeck & Ruprecht.
- Houtum, H. V. (2000). An overview of European geographical research on borders and border regions. *Journal of Borderlands Studies*, 15(1).

- Habermas, R. (Red.) (2019). *Negotiating the secular and the religious in the German Empire: Transnational approaches*. Berghahn Books.
- Madsen, K. A. (2012). Historisk institutt: Forskning og undervisning. Med vekt på tida etter etableringa av Høgskulen i Volda i 1994. Et utenfrablikk. I A. Døssland, A. Kjelland, H. Krøvel & M. Sinderud (Red.), *Frå Volda til verda – fjerne og nære kultur møte* (s. 39–70). Akademika forlag.
- Melle, O. (1999a). Bourdieu og Volda. «Motkultur» som «symbolsk kapital»? Eller saga om høgskulen som fann si bygd. *Historisk tidsskrift*, (2), 174–213.
- Melle, O. (1999b). *Ein høgskule finn sitt distrikt. Nasjon – region – institusjon. Om bakgrunnen for høgskuleetableringa i Møre og Romsdal. Volda og Molde* [Doktorgradsavhandling]. Høgskulen i Volda.
- Melle, O. (2012). Historiefagets formingsfase: Frå lokal identitet til nasjonal legitimitet. I A. Døssland, A. Kjelland, H. Krøvel & M. Sinderud (Red.), *Frå Volda til verda – fjerne og nære kultur møte* (s. 17–38). Akademika forlag.
- Nordås, H. & Tvinnereim, J. (2012). Lokalhistorie ved MRDH Volda. Nyskaping i ei forsøksstid. I A. Døssland, A. Kjelland, H. Krøvel & M. Sinderud (Red.), *Frå Volda til verda – fjerne og nære kultur møte* (s. 71–86). Akademika forlag.
- Okkenhaug, I. M. (2022). Thora Wedel Jarlsberg (1863–1930): Tro og nasjonale gjerninger. I H. V. Kleive, J. G. Lillebø & K. Sæther. *Møter og mangfold: Religion og kultur i historie, samtid og skole* (s. 149–174). Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.156>
- O'Reilly, W. (2018). Fredrick Jackson Turner's frontier thesis, orientalism, and the Austrian Militärgrenze. *Journal of Austrian-American History*, 2(1). <https://doi.org/10.5325/jaustamerhist.2.1.0001>
- Peleggi, M. (2012). The social and material life of colonial hotels: Comfort zones as contact zones in British Colombo and Singapore, ca. 1870–1930. *Journal of Social History*, 46(1). <https://doi.org/10.2307/41678979>
- Pratt, M. L. (1991). Arts of the contact zone. *Profession*, 33–40.
- Sahlins, P. (1989). *Boundaries. The making of France and Spain in the Pyrenees*. University of California Press.
- Teige, O. (2022). Over grensen (og tilbake igjen). Utlevering av forbrytere mellom Norge og Sverige 1720–1738. I T. E. D. Slettebø, O. Teige & Ø. L. I. Viken (Red.), *Fredsårene. Norge i fred 1720–1807* (s. 7–34). Dreyers forlag.
- Williams, L. (2015). Revising the 'contact zone': William Adams, reception history, and the opening of Japan, 1600–1860. I J. Kuehn & P. Smethurst (Red.), *New directions in travel writing studies* (s. 297–312). Palgrave Macmillan.